

ФОРУМ-ТЕАТР ЯК ПРОФІЛАКТИЧНИЙ ЗАСІБ СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ЖІНОК ТА ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Головко В. В.

Наук. керівн. – к. пед. н., доц. Онипченко О. І.

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради*

Актуальною для сучасної України є проблема сексуальної експлуатації жінок, у тому числі у вигляді проституції, контрабанди та торгівлі жінками у міжнародних масштабах. За даними ООН, у світі щорічно продається приблизно 4 млн. осіб, яких обманом чи насильством змушують до певного виду діяльності. Україна взяла на себе зобов'язання щодо виконання Конвенції ООН про заборону торгівлі людьми й експлуатацію проституції, а також доповнила Кримінальний кодекс України відповідною статтею. Однак «живий товар» з України надходить у різні країни світу. За даними українських дослідників, приблизно 700 тисяч українських жінок живуть і працюють за кордоном, багато з них – у рабстві. Хоча з 1999 року, коли був прийнятий закон про заборону торгівлі людьми, на сьогодні порушено порівняно небагато кримінальних справ за фактом торгівлі людьми.

Торгівля людьми визначається як будь-які дії і відповідні наміри, пов'язані з вербуванням, транспортуванням у межах однієї країни або за її межами, купівлею, продажем, переміщенням, передачею із рук у руки або утриманням осіб: а) залучених до використання обманним шляхом, змушуванням або борговою залежністю; б) з метою утримання особи, незалежно від того, оплачується її праця чи ні, в підневільному стані (домашньому, сексуальному або репродуктивному), примусовій праці або в умовах, тотожних рабству [1, с.12].

Якщо говорять про торгівлю людьми, то мають на увазі торгівлю жінками, хоча об'єктами цього злочину можуть стати різні категорії населення – чоловіки, діти (для жебрацтва, донорів для трансплантації людських органів). Торговля жінками може здійснюватися для примусового шлюбу; примусової праці; сервітюду (працевлаштування офіціантками); насильницького використання у домашньому господарстві, промисловому чи сільськогосподарському секторах; народження дитини примусово або за

замовленням (сурогатне материнство, продаж небажаних дітей); використання у легальному й нелегальному сексуальному бізнесі [1, с.14].

Серед причин поширення торгівлі жінками в Україні, дослідники вказують на внутрішні й зовнішні чинники: скрутне економічне становище, коли жінки стають головними годувальниками сім'ї; погана обізнаність громадян щодо можливостей працевлаштування та перебування за кордоном; недостатній правовий захист українських громадян, які працюють за кордоном; проблеми у сім'ї психологічного характеру – непорозуміння поколінь, домашнє насильство над жінками тощо; відкриття кордонів, спрощення можливості як подорожувати, так і шукати роботу; інтернаціоналізація тіньової економіки; зростання різниці між бідними й багатими; формування міжнародних кримінальних об'єднань; корумпованість працівників державних органів; лояльне законодавство щодо проституції у багатьох країнах світу [1, с.22].

Жінки перетворюються у живий товар різними шляхами, серед яких поширеними в Україні є: виїзд за кордон з метою заробітку; можливість працевлаштування за кордоном через різноманітні фірми-посередники, кількість яких не зменшується, не зважаючи на серйозні претензії з боку органів внутрішніх справ та ін.; приватне посередництво; туристичні поїздки; шлюбні оголошення та контракти; укладання шлюбу через Інтернет; розвиток системи догляду за дітьми - інституту гувернерства (Німеччина, Голландія, Данія та ін.).

Для розв'язання проблеми торгівлі людьми в Україні постановою Кабінету Міністрів від 25 вересня 1999 року затверджено Програму запобігання торгівлі жінками та дітьми; реалізується проект Міжнародної організації міграції «Боротьба з контрабандою жінок»; ведеться активна пропаганда у засобах масової інформації; працюють консультативні пункти.

Проблемами профілактики торгівлі людьми займаються вітчизняні науковці. Так, Безпальча Р. розкриває за допомогою тренінгів засоби запобігання домашньому насильству і торгівлі жінками; колективом авторів (Левченко К. Б., Удалова О. А., Трубавіна І. М. та ін.) видано посібники «Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей»; «Теоретико-методичні основи протидії дитячої праці в Україні», «Соціальна профілактика торгівлі людьми», «Як підвищити рівень усвідомлення проблеми торгівлі людьми?» (Посібник для тренінгу за підтримки Представництва Міжнародної Організації з Міграції в Україні: Програма з протидії торгівлі людьми) тощо.

У сучасних умовах відкритого доступу до вітчизняної і зарубіжної інформації, збільшення можливостей співпраці між ученими різних країн, вивчення різних підходів до проблеми компетентності фахівців набуло великого значення для педагогічної теорії й практики соціального педагога використання інноваційних засобів, зокрема форум-театру. Цей засіб виступає найактуальнішим сучасним методом профілактичної роботи, який потребує наукової розробки, структурування й визначення змісту.

Слід зазначити, що форум-театр – це методика, яка набуває поширення в Україні, вже давно й ефективно використовується в половині країн світу як засіб зробити суспільство щасливішим, як спосіб відкриття самого себе та інших, визначення та вираження наших бажань. Цей інноваційний засіб є мовою, яка допомагає зрозуміти й розвинути емоційні сфери свідомості (емоційний розум) і виробити креативний підхід до позитивного вирішення проблем.

Цінним, на наш погляд, є те, що форум-театр як творчий метод має обширну сферу використання: від профілактики молодіжної злочинності до екологічної тематики. Зміст самого спектаклю може бути коротко описаний як засіб створення вистав на основі персонального досвіду конкретної людини і його соціального світогляду.

Темами вистав форум-театру можуть бути найрізноманітніші проблеми суспільства: стосунки між членами сім'ї, співробітниками, представниками різних націй, культур, релігій, проблеми ВІЛ-інфікованих, людей з обмеженими можливостями, питання, що стосуються здорового способу життя, наркоманії, алкоголізму, торгівлі людьми тощо.

Завдання форум-театру залежать від цільової групи учасників, з якою ми працюємо в даний момент та від завдання, поставленого перед конкретним заходом, для якого обирається техніка проведення форум-театру:

1. Використання форум-театру, як метод спільного пошуку шляхів вирішення негативних явищ у суспільстві.

2. Залучення аудиторії до спільної співпраці з метою подолання соціальних проблем.

3. Попередження потрапляння людини в проблемні ситуації та моделювання можливих шляхів виходу із цієї ситуації, в якій опинилася пригноблена людина, – через надання їй інформації та набуття навичок вирішення проблеми, використання досвіду інших людей і підключення можливостей власного емоційного інтелекту.

4. Працюючи з групою пригноблених людей – допомогти пригніченій людині знайти вихід з важкого положення, побачити нові шляхи вирішення проблеми.

Бажаним результатом форум-театру для вирішення проблем може бути придбання пригніченою людиною навичок безпечної поведінки та прийняття найбільш вдалих рішень для протидії пригнічення, або надання корисної для пригнобленої людини інформації (правової, медичної тощо) і передачі їй досвіду [2].

Етапи здійснення постанови форум-театру:

1. Підготовчий (вибір проблеми, спираючись на реальні історії; створення сюжету сценарію; репетиція мізансцен; аналіз та корегування вистави).

2. Організаційний (робота з аудиторією; повідомлення проблеми; залучення акторів, розподіл ролей; створення та показ форум-спектаклю).

В ході роботи театру отримуємо наступні результати заходів:

1. Придбання волонтерами та їх клієнтами навичок безпечної поведінки та прийняття найбільш вдалих рішень.

2. Надання корисної інформації (правової, медичної тощо) неблагополучним верствам населення і передача їм позитивного соціального досвіду .

3. Отримання людиною, що знаходиться в проблемній ситуації, нового досвіду для вирішення даної проблеми.

4. Обговорення та спільний пошук шляхів вирішення соціальних проблем волонтерами та їх клієнтами.

Під час проведення профілактичної роботи засобами форум-театру, ми ставимо за мету допомогти людині знайти вихід з важкого становища, побачити нові шляхи вирішення проблеми.

Засоби, що застосовуються в форум-театрі, створюють в групі атмосферу безпеки, самоповаги, активності – атмосферу, що сприяє емоційному розвитку кожного учасника і кожної учасниці. Для досягнення цієї мети форум-театр застосовує техніку, яка використовується у тренінгових програмах: роботу в колі; відкритий простір; контракт-правила; обговорення; рольові ігри; індивідуальну роботу; роботу в малих групах; застосування вправ, ігор, спрямованих на покращення психологічної атмосфери в групі, отримання досвіду і просування вперед; активне слухання. До того ж, інтерактивний театр за два роки практичної роботи надав можливість нашим волонтерам-акторам оволодіти суто театральними техніками: виразною мовою; сценічним рухом; акторською майстерністю.

Слід зазначити, що на базі Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради під керівництвом викладачів кафедри соціальної педагогіки Оніпченко О.І. та Чернецької Ю.І., студентами факультету педагогічної освіти, майбутніми соціальними педагогами, у 2009 році було створено власний форум-театр. В ньому беруть участь студенти 2-5 курсу.

За роки існування театру студентами були виконані постанови на актуальні соціально-педагогічні теми, зокрема «Проблема наркотиків серед молоді та шляхи їх вирішення», «Суїцид: шляхи розв'язання проблеми», «Стоп насиллю в сім'ї», «Проблеми торгівлі людьми» та розробляються нові сценарії та постанови. Спектаклі показувалися під час науково-практичних конференцій, тижні факультету, зустрічей з представниками центрів ресоціалізації наркозалежної молоді «Твоя перемога», «Позитив», І туру олімпіади з соціальної педагогіки тощо.

Таким чином, можна сказати, що форум-театр як інноваційний засіб сприяє формуванню професійної компетентності соціальних педагогів щодо особистісного самовираження, саморозвитку та самореалізації та допомагає здійснити профілактику щодо багатьох соціально-педагогічних проблем, зокрема торгівлі людьми та сексуальної експлуатації жінок.

Водночас з використанням форум-театру доцільно використовувати тренінгові заняття, що пропонується Представництвом Міжнародної Організації з Міграції в Україні ВГО «Жіночий консорціум України» Профілактична робота в навчальних закладах з протидії торгівлі людьми. Пропонуємо приблизний зміст тренінгового заняття. Дане тренінгове заняття може використати у своїй роботі практичний психолог чи соціальний педагог для роботи зі старшокласниками. Мета тренінгового заняття для учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів з протидії торгівлі людьми: надати учням інформацію про явища торгівлі людьми (дітьми), зовнішні та внутрішні причини виникнення даної проблеми; про те, які права порушуються в ситуації торгівлі людьми. Формувати навички безпечної поведінки, спостережливості. Виховувати активну позицію щодо можливості захисту своїх прав.

1. Перший крок – гра «Знайомство». Мета: можливість вийти з власного «Я». Інструкція до гри: кожному учаснику групи пропонується назвати себе власним або вигаданим ім'ям, і тільки назване ім'я фігуруватиме у спілкуванні. Продовжити фразу «Я вперше почув про торгівлю дітьми (людьми)...».

2. Інформаційне повідомлення: «Торгівля дітьми – здійснення з метою експлуатації і вербування, перевезення, передачі, приховування або отримання дітей шляхом погрози силою або її застосування чи інших форм примушування, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою чи вразливістю становища, або шляхом підкупу у вигляді платежів чи вигод для отримання згоди особи, котра контролює іншу особу.

Існують різні способи використання дітей: примусове використання в збройних конфліктах; примусове усиновлення; примусове донорство; примусова праця; примусові секс-послуги.

Основними елементами в акті торгівлі є: купівля-продаж дитини, обман, насильство, боргова кабала, експлуатація різних можливостей та здібностей людини.

Дітей використовують здебільшого у жебрацтві та як дешеву робочу силу на некваліфікованих роботах або в розповсюдженні наркотиків серед підлітків.

Причини втягнення дітей у комерційну сексуальну експлуатацію: а) примус батьків чи опікунів; б) безпритульні діти; в) нарко- й алкоголезалежні; в) уявлення про легкість і швидкість заробітку та непотрібність здобуття освіти; г) недбале та безвідповідальне ставлення батьків, які не задовольняють основні життєві потреби дитини; д) жорстоке поводження в сім'ї, сексуальне насильство, психологічні».

3. Вправа «Фактори потрапляння до торговців людьми». Мета: навчити учнів аналізувати фактори потрапляння до торговців людьми. Інструкція: педагог просить учнів назвати фактори, що підвищують вразливість дітей до їх залучення в торгівлю. Кожен має висловитись. Якщо виникають проблеми з формулюванням, або учні дають неповну інформацію, педагог може підказувати їм. По закінченні вправи учні виписують фактори підвищення вразливості дітей до їх залучення в торгівлю на дошці.

Основні фактори підвищення вразливості дітей до їх залучення в торгівлю такі: 1) бідність та необхідність заробляти на життя щоб допомогти сім'ї; 2) прагнення до кращого життя; 3) нерозуміння дітьми, батьків або осіб, які ними опікуються негативних наслідків, які можуть виникнути для дітей, що лишають сім'ю заради роботи; 4) відсутність шкіл або неможливість оплати освіти; 5) недооцінка дітьми або батьками цінності освіти; 6) насилля в сім'ї або інші негативні явища; 7) політичні конфлікти або природні катастрофи, що призвели до розрухи в національній

економіці; 8) традиція міграції в пошуках роботи; 9) традиція переселення сільських дітей до міських родичів; 10) гендерна дискримінація.

4. Вправа «Проблеми торгівлі дітьми». Мета: усвідомлення проблеми торгівлі дітьми. Інструкція: учнів просять об'єднатися у невеликі групи. Кожна отримує аркуш паперу. Діти, працюючи в своїх групах, мають написати на них причини потрапляння дітей до рук работоргівців. Мають враховуватися всі відповіді. Після закінчення представники з кожної групи презентують свої роботи.

5. Вправа «Небезпечні наслідки». Мета: усвідомлення небезпечних наслідків торгівлі дітьми. Інструкція: педагог просить сісти учнів у коло. Далі відбувається обговорення засобів, що використовуються работоргівцями для залякування та контролю своїх жертв.

Педагог може допомагати дітям, якщо виникнуть труднощі з узагальненнями позицій.

Основні методи контролю включають в себе: а) боргова кабала – фінансові зобов'язання, де праця жертви використовується для того, щоб виплатити борг, який було видано на невизначений термін; б) ізоляція – жертв часто ізолюють для того, щоб вони не могли попросити чи отримати допомогу; в) конфіскація паспортів чи документів, які встановлюють особистість жертви; г) використання погроз насильства по відношенню до жертви чи членів її родини; д) контроль фінансів жертви – вилучання зароблених грошей для їхнього зберігання; е) вживання алкогольних та наркотичних засобів – жертв змушують приймати алкогольні та наркотичні засоби для контролю їхньої свідомості.

6. Вправа «Мій особистий порадижник». Мета: узагальнити уявлення учнів про безпечну поведінку, розвивати навички безпечної поведінки. Інструкція: Учні об'єднують у групи. Пропонують кожній групі скласти правила особистої безпеки, щоб не стати жертвою торгівців дітьми. При цьому, можна звернути увагу учнів на правила, які приймала група на початку заняття. По завершенню кожна група презентує свою роботу.

Педагог пропонує учням варіант правил безпеки:

1. Я завжди спілкуюся зі своїми родичами, друзями. Коли мені необхідно відлучитися, я скажу, куди йду і коли збираюсь повернутися.

2. У випадку запізнення я телефоную.

3. Якщо мені необхідно кудись піти, я піду не один (одна), а з товаришем/кою. У такому випадку ми зможемо допомогти один одному не потрапити у біду.

4. Я нікуди не йду з незнайомими людьми та нічого у них не беру.

5. Я ніколи не сідаю в автомобіль до незнайомих людей.

6. Я нікому не дозволю доторкатися до мене. Якщо ж хтось спробує доторкнутися до мене, я голосно і твердо скажу «Ні!», покличу на допомогу.

7. Якщо зі мною щось трапиться недобре, я негайно розкажу тим людям яким я довіряю, хто піклується про мене і хоче, щоб я був/була щасливим/щасливою.

8. Я завжди буду слідувати цим правилам. Я хочу бути щасливим/щасливою і здоровим/здоровою. Я на це заслуговую.

На кінець занять пропонується урок на тему: «Формування моделі безпечної поведінки в разі виїзду та перебування за кордоном». Мета: сприяти практичному формуванню моделі безпечної поведінки в разі виїзду та перебування за кордоном. Розвивати необхідні вміння та навички з питань захисту власної гідності у складній ситуації. Формувати в учнів усвідомлення проблеми торгівлі.

Завдання: 1. Дізнатися про рівень набутих на попередньому занятті знань учнів з проблеми торгівлі людьми. 2. З'ясувати актуальність проблема торгівлі людьми в Україні, та яким чином це питання стосується молоді. 3. Закріпити здобуті знання, уміння та навички.

Під час уроку ми продовжуємо з учнями спілкуватися на тему протидії торгівлі людьми. На пропонованому занятті ми практично сформуємо з учнями модель безпечної поведінки у разі виїзду та перебування за кордоном. Але перед цим необхідно буде пригадати попереднє заняття і поговорити про те, яким чином можна зробити свій внесок у запобігання такого явища як торгівля людьми.

2. Запитання-відповіді (2 хв.): 1. Що таке торгівля людьми? 2. Які види торгівлі людьми ви знаєте? 3. Які з порад для безпечної поїздки за кордон ви запам'ятали після перегляду фільму «Станція призначення – ЖИТТЯ»?

3. Вправа «Ланцюг злочинних дій торгівців людьми» (до 10 хв.): а) вербування; б) перевезення; в) передача або прийом людей; г) продаж: сплата або отримання; д) використання насильницьких методів; е) експлуатація. (Використовуючи відповіді учнів на запитання вчитель пропонує схематично зобразити на папері поетапність дій злочинців-трафікерів).

Завдання: Яким чином ми можемо розірвати цей ланцюг злочинних дій, що можна зробити на кожному етапі?

4. Інформаційне повідомлення (2 хв.): «Реальність сьогодення така, що багато людей нашої країни продовжують масово виїжджати за кордон, ризикуючи при цьому стати жертвою торгівців людьми. За цим стоять величезні гроші, які отримують трафікери. Саме цим словом – «трафікер», почали називати всю ту різноманітну групу людей, які задіяні в торгівлі людьми: організаторів/керівників злочинних груп, які торгують людьми; агентів-вербувальників, що зваблюють людей брехливими обіцянками красивого закордонного життя; працівників і працівниць фірм, що нелегально працевлаштовують за кордоном; осіб, які використовують наявні у них зв'язки з корумпованими працівниками паспортної служби та ВВІР для оформлення необхідних для виїзду документів; перевізників («кур'єрів»); продавців і покупців живого товару; сутенерів і господарів, які використовують цих потерпілих тощо.

Трафікери створюють напівлегальні агентства з працевлаштування та фірми-одноденки, поширюють в газетах неправдиву рекламну інформацію про працевлаштування за кордоном, підшукують молодих дівчат і хлопців у громадських місцях, встановлюють контакти з можливими «кандидатами» через спільних знайомих, родичів, сусідів проте самі родичі, знайомі, сусіди, друзі також можуть виявитися такими вербувальниками.

Ми маємо бути обізнані з цієї проблеми та інформувати про небезпеку стати жертвою торгівців людьми все населення.

На завершення заняття пропонується використати вправу «Валіза». На папері або дошці малюється валіза будь-якої форми. Вчитель по черзі пропонує учням назвати конкретні поради, які практично можна використати в житті.

Наприклад: для поїздки за кордон кожен і кожна мають взяти з собою – дві копії закордонного та внутрішнього паспортів; адреси організацій та консульств у країні, в яку збирається людина, точне місце за планова

Знати основні термінів щодо проблеми торгівлі людьми: вербувальник, вербування, віза, депортація, дитяча проституція, дитяча порнографія, дитячий секс-туризм, дозвіл на проживання, дозвіл на роботу, експлуатація, еміграція, жертва, імміграція, країна постачання, країна призначення, країна транзиту, міграція, потерпілий (потерпіла), примусова праця, рабство, торгівля дітьми, торгівля людьми, трафікер [3; 4].

Таким чином, спостерігаючи за взаємозв'язком сімейних негараздів та збільшенням об'ємів торгівлі, ми можемо стверджувати, що для протидії з проблемою торгівлі людьми важливим елементом залишається соціально-педагогічна робота з родинами, щодо надання допомоги з подолання

складних життєвих обставин, які і стають основними причинами потрапляння до торгівців «живим товаром».

Для попередження проблеми торгівлі людьми викладачами та студентами ХГПА Белоліпцевою О. В., Карповою К. Ю. було розроблено програму протидії торгівлі людьми серед молоді. Обізнаність молоді з гострих проблем сучасності, таких як торгівля людьми, сприятиме її адаптації до життя в сучасному глобалізованому соціумі та запобігатиме потраплянню до торгівців [4].

Ці завдання соціальної профілактики можуть реалізуватися соціальним педагогом у загальноосвітньому навчальному закладі у таких напрямках роботи з дівчатами: соціальні дослідження з проблеми; інформаційно-пропагандистська робота; соціальне навчання; соціальна реклама послуг суб'єктів соціальної роботи; правова просвіта з проблем торгівлі.

Враховуючи вище перераховані завдання профілактики, актуальність проблеми, її причини та наслідки наступні виховні заняття (практичні та теоретичні), спрямовані на профілактику проблеми торгівлі людьми. Впровадження даних занять буде дуже ефективним у напрямі попередження соціально-педагогічних проблем та сприятиме профілактичній роботі, том у що метою кожного заняття є в першу чергу попередження торгівлі людьми та поширення інформації про вплив тендерних стереотипів та викоренення домашнього насилля (табл).

Таким чином, здійснення соціально-педагогічної діяльності щодо попередження торгівлі жінками має комплексний характер, ефективність її реалізації буде можлива лише за умови високого професіоналізму суб'єктів соціально-педагогічної діяльності (в тому числі соціального педагога), які діють з метою боротьби з даним асоціальним явищем, а також у взаємодії всіх міжнародних та вітчизняних громадських, державних та недержавних урядових організацій. Отже, можна сказати, що форум-театр та спеціалізований соціально-педагогічний тренінг допомагає здійснити профілактику торгівлі людьми та сексуальної експлуатації жінок.

Загальна схема занять з питань попередження торгівлі людьми

№	Тема заняття	Основні питання	Види роботи
1	Визначення проблеми торгівлі людьми. Термінологія	Визначення поняття торгівлі людьми. Основні форми торгівлі людьми.	Повідомлення соціального педагога; Мозковий штурм; Робота в групах: 1. Ледокол 2. Відеофільм 1 серія
2	Причини поширення торгівлі людьми в світі та в Україні	Ознайомлення з основними факторами виникнення явища торгівлі людьми: економічні, правової, інформаційні, психологічні	Мозковий штурм; Відповіді на запитання; Складання речень з частин;
3	Шляхи попадання українських громадян до рук торгівців людьми	Аналіз основних шляхів потрапляння в ситуацію торгівлі людьми: працевлаштування, навчання, заміжжя, Інтернет, туризм тощо.	Гра в асоціації; Аналіз конкретних ситуацій; Рольова гра; Відеофільм 2 серія
4	Законодавча база щодо попередження торгівлі людьми	Міжнародне та національне законодавство з проблеми торгівлі людьми	Ледокол; Гра у затока права; Відеофільм серія 3
5	Торгівля людьми як порушення прав людини	Основні права та свободи людини, права людини при торгівлі людьми	Командна гра; Мозковий штурм; Робота в групах
6	Поїздка за кордон: за чи проти	Аналіз позитивних та негативних аспектів перебування за кордоном з будь-якою метою. Основні правила поведінки	Мозковий штурм; Робота в групах; Проектування власної організації; Відповіді на питання
7	Поради для тих, хто збирається за кордон	Основні поради та рекомендації для тих, хто збирається за кордон з будь-якою метою	Робота в групах; Рольова гра; Робота в парах; Створення правил безпечної поведінки
8	Насильство - одна з причин потрапляння до торгівців людьми	Формування уявлення про різні види прояву насилля. Допомога тим, хто постраждав від насилля.	Робота в парах; Дискусія; Відповіді на запитання
9	Поняття гендера. Гендерні стереотипи	Поняття гендера, соціальної ролі, гендерні стереотипи	Самостійна робота; Робота в парах
10	Розподіл гендерних ролей в сім'ї, групі однолітків, колективі	Поняття гендерних ролей в сім'ї, гендерна дискримінація	Мозковий штурм; Робота в групах

Література

1. Запобігання торгівлі людьми. Навчально-методичний посібник. – Київ – Харків, 2001. – 176 с.
2. Безпальча Р. Запобігання домашньому насильству і торгівлі жінками: підручник з проведення тренінгів/Видання друге, оновлене. – Київ, 2004. – с. 115-152.
3. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей: Навч.-метод. Посібник. /К. Б. Шевченко, О. А. Удалова, І. М. Трубавіна та ін.; заг. ред. К. Б. Шевченко та О. А. Удалової. – К.: Міленіум, 2005. – С. 203-209.
4. Карпова К.Ю., Белоліпцева О.В. Торгівля людьми як соціально-педагогічна проблема в контексті сформованих стереотипів ролі жінок. Гендерна політика очима української молоді: Слобожанський вимір// Матеріали V Регіонального конкурсу наукових робіт молодих вчених (22 квітня 2011 р.). – Харків. – 2011. – с.38-41
5. Профілактична робота в навчальних закладах з протидії торгівлі людьми. Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи. Представництво Міжнародної Організації з Міграції в Україні ВГО «Жіночий консорціум України»: Методичні рекомендації з використання навчальних матеріалів – Київ, 2007
6. Форум-театр: формула виходу з кризи: Навч.-метод. Посіб. для бажаючих створити форум-театр /Л.Гук, М.Григоріва, Д.Доусет, І.Захарченко та ін., Школа рівних можливостей. – К., 2007. – 68 с.
7. Як підвищити рівень усвідомлення проблеми торгівлі людьми?: Посібник для тренінгу/ за підтримки Представництва Міжнародної Організації з Міграції в Україні: Програма з протидії торгівлі людьми. – К., 2005.